

РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ПІДГРУНТЯ СУЧАСНОГО ПРАВА ЄВРОПИ

Харитонов Євген Олегович

д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України,

Заслужений діяч науки та техніки України,

завідувач кафедру цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИВАТНЕ ПРАВО У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ ЯК ПРОТОТИП СУЧАСНОГО ІНТЕГРАТИВНОГО ПРАВА

Останнім часом проблематика, пов'язана з правовим забезпеченням та трансформаціями правових систем у зв'язку з інтеграційними процесами, що відбуваються у сучасному світі, набуває усе більшої актуальності. Широко уживаним став термін «інтеграційне право», котрим позначають низку феноменів, що виникають у цій сфері: від засобу забезпечення інтеграційних процесів – до результату останнього [1].

Не зупиняючись тут на хибих такого підходу, що я мав можливість зробити раніше, обмежуся лише акцентуванням уваги на доцільності розмежування терміно-понять: «інтеграційний» (об'єднання частин у ціле), «інтегративний» (цілісний предмет або явище), «інтегрований» («комплексний; такий, що зазнав дії інтегрування), «інтегрувальний» (об'єднувальний чинник) [2], а відтак концептів: «інтеграційне право» (ним позначається сукупність засад, норм та правил, що «обслуговують» інтеграційні процеси), «інтегративне право» (право, яке зазнало дії інтегрування у процесі правової адаптації тощо), «інтегрувальне право» (норми законодавства, котрі відповідно до засад інтеграційного права, забезпечують вирішення конкретних завдань, що постають у процесі інтеграції).

Спираючись на запропоноване концептуальне підґрунтя, маємо можливість розглянути інтеграційні процеси, що відбувалися у Стародавньому Римі два тисячоліття тому, ставши прототипом правової інтеграції у сучасній Європі.

Історичною передумовою інтеграційних процесів слугувало зростання Риму від античного міста-держави до «римського світу» (Pax Romana) у добу Октавіана Августа. Pax Romana, власне, і став прототипом інтегрованої Європи, що дає підстави дослідникам слушно називати Октавіана Августа «хресним батьком Європи» [3].

У процесі згаданої цивілізаційної інтеграції процесу відбувається, як його складова, й інтеграція права, зумовлена тим, що національне римське право (*jus civile*) вже не відповідало вимогам буття іншого не лише за масштабами, але й за якістю соціального утворення.

Зміни у праві відбуваються, як у процесі, так і у результаті, цивілізаційної інтеграції. Підґрунтям процесу інтеграції – інтеграційним правом – стали *jus naturale* (природне право) та *jus gentium* («право народів», або ж точніше, – «право родів»). Перше з них слугує і тезаурусом ідеї та засад правового регулювання, і його своєрідним камертоном. Завдяки його наднаціональному характеру *jus naturale* має необхідні для процесу інтеграції властивості універсальності, «всеохоплюваності». Натомість, *jus gentium* за своєю сутністю було запозиченно з інших національних правових систем, які в цілому не мали таких властивостей, однак слугували вихідним матеріалом для інтеграційного права у тих своїх частинах, що мали інтеграційний, «уніфікуючий» потенціал.

Що стосується національних правових систем, котрі входили в сферу впливу *Pax Romana*, то вони, так само як і національне право Стародавнього Риму *jus civile*, зазнавши внаслідок інтеграції істотних трансформацій, стали «інтегрованим правом». Разом із тим, згадані правові системи, набувши у значній частині нових якостей, зберегли свої визначальні властивості, завдяки чому й надалі могло йтися про «грецьке право», «іудейське право» тощо. При цьому найменших змін зазнали ті частини (галузі) національного права, що відображали особливості ментальності, історичного, культурного та національного розвитку (зокрема, сімейне та спадкове право).

Важливим елементом інтеграції у галузі права та її інструментом («інтегрувальним правом») слугувало «преторське право» (*jus praetorium*), за допомогою якого було фактично сформоване приватне право, як система правових ідей, засад, правової доктрини, норм і правил нової якості. У процесі своєї діяльності магістрати (передусім, претори, квестори та курульні едили), що мали юрисдикцію у цивільних, адміністративних та карних справах, проводили відбір найбільш вдалих правових рішень, відомих іншим правопорядкам і адаптували їх до римського правового побуту – спочатку у самому Римі, а потім і в провінціях. З часом *jus praetorium* почали розглядати як особливий правовий масив, котрий, разом із тим, відігравав не самотійну, а службову роль, долаючи такі вади національного права як архаїчність, консерватизм, надмірний формалізм, обмеженість дії правових норм у просторі, часі та за колом осіб.

У результаті правової інтеграції поступово сформувався *jus privatum* (приватне право), котре за своєю сутністю було «інтегративним правом», що відображало нове цілісне бачення правового становища приватної особи (у ті часи, звісно, йшлося лише про правосуб'єктність вільної людини), засад захисту її

майнових прав та забезпечення участі у торговому обігу. «Приватне право» було (і залишилося надалі) цивілізаційним феноменом високого рівня узагальнення, що в підсумку зумовлює виправданість оцінки його не як галузі права, а як концепту, що, власне, знайшло відображення у класичній сентенції Ульпіана, стосовно поділу вивчення права на право приватне і право публічне.

Викладене дає підстави для висновку, що сучасна інтеграція у галузі права не є якимось геть новим явищем, що вона мали прототипи, котрі заслуговують на увагу та вивчення під новим кутом зору, зумовленим потребами сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інтеграційний процес: засади правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://vuzlib.com/content/view/1372/92/>
2. Тетяна Коць. Інтегративний – інтеграційний – інтегрований – інтегрувальний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine70-15.pdf>
3. Холланд, Р. Октавиан Август: Крестный отец Европы : [пер. с англ.] / Р. Холланд; Е. Корягина. – М. : АСТ: Астрель, 2010. – 348, [4]с.

Гринько Світлана Дмитрівна

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

JUS GENTIUM ЯК ПІДГРУНТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Jus gentium (у пер. з лат. мови – *право народів*) – це система приватного права Стародавнього Риму, що складалася з правових норм, які регулювали приватні відносини за участю іноземців-пeregривів.

У 1-й книзі «Інституцій» зазначається, що римський юрист Ульпіан приватне право поділив на три частини *jus naturale* (природне право), *jus gentium* (право народів), *jus civile* (цивільне право). *Jus naturale* – це те, чому природа навчила усе живе, оскільки це право властиве не лише людському роду, а й тваринам, які народжуються на землі й в морі, та птахам; сюди відноситься союз чоловіка і жінки (шлюб), народження та виховання дітей (D.1.1.1.3). *Jus gentium* – це те, чим користуються народи людства; можна з легкістю зрозуміти його відмінність від природного права: останнє є спільним для усіх тварин, а перше – лише для людей (в їх відносинах) між собою (D.1.1.1.4). *Jus civile* – це не відділене від природного права чи від права народів й не у всьому додержується